

Sendakuntza eta sorginkeria Orixeren *Euskaldunak* poeman (eta II)

JUAN KRUZ IGERABIDE

1.3. Gaztainaroan

Gaztainaroari eskainitako zatian, alde batetik, basoko arriskuen adierazgarri, bi istripu adierazten zaizkigu: gaztain morkotsa begira erori eta begia zulatu zionarena, eta zuhaitzetik behera erori zenarena. Izadiarekiko harremanek eta langintzek arrisku fisikoa berekin daramate, eta horien aurrean zuhur eta zalu jokatzeko ikasi behar du gizakiak. Ondorengo aipu horretan, Mikel Eleder gaztainondoa astintzen ari da zuhaitzean igota; azpian, Gerrieder, morkots biltzen. Elkarriztentuz ibiltzeko adierazi nahi diote:

"Mutillak: 'Etzait oraindik äzten
Begibakar'en patua,
gaztaiñapean ari zalarik
baitzuen begi galdua.
Gora begira, morkotsa jausi,
zori txarreko ukitua!
negar ta negar, oiñaze ta min
geldi zitzaion urtua'.

Neskak: 'Nik ere berritzen dizut
Galartza'ren eroria:
adarra zerrat, buruz erori,
bêan arki du arria.
Bi eskuz aga tinkatu eta
egin du oldar andia:
beste adarrak ora ä! baiño lën
aizean barrena dia" (*Eusk.*, 72).

Gaztain morkotsez gurdia bete ondoren, muxar harrapatzera doa

Mikel, Garazi ondotik duela. Muxarrak zuhaitz hustuen zulotan ezkutaten dira eta hala harrapatzen dituzte batzu- batzuk. Muxar horiek badute baserriko amonarentzako sendagai berezia: koipea. Muxarren koipeari ezueriaren kontrako ahalmena aitortzen zaio. Azalean barrera sartzeko indar handia bide du koipe horrek, ohola ere zeharka dezakela adierazten bait digu Orixek, eta tamainan erabili beharreko ukendua da, zeren hezur guztiak askatuta utz bait ditzake. Gantz preziatua, nonbait, Nafarroan urre-prezioan saltzen zela esaten zaigu. Herriak animalien gantzak sarri erabili izan ohi ditu bere ukenduak prestatzeko, zein txerriarena izan, zein idiarena izan, eta abar; ohitura horiek oraindik ere bizirik diraute zenbait etxetan.

“Gizenak zeudin —dio amonak—

ezkurak il din gosea;

nere ezur oek igurtzitzeko

bildu duzute koipea’.

Ezueria zuen amonak

tinkin zebillan bernea,

gerria mako, saiets bat labur,

sudurra soilik luzea”

(oso era bitxian erakusten dizkigu Orixek

zahartzaroko ajeak)

Sendabide au ikasia zun

aitaren aitonengandik;

saiets osoan barreiatzen zun

beatz-txikarra bustirik.

Ezur guztiak aska lezazke

igurtziz lodiagorik;

tanta bat utsez zula dezake

solairua alden aldenik.

Muxar-gurin au urre-ordaiñez

saldu oi da Nafarroan;

aiton amonak gantzugaillutzat

darabilte zârtzaroan.

Aralarren zan apaiz nagusi

Larraun guziren gogoan:

bere gaitzaren sendagarria

billatzen zuen gogoan” (*Eusk.* 84).

1.4. Axurtaroon

Giro tradizionalan, baserri giroan, artzain eta besten langintza traizionalen giroan, izadiko jokabideak eta osagaiak aztertuz, erabiliz, ikasten du gizakiak bere burua zaintzen, eritasunei eta istripuei aurre

egiten, gorputzaren beharkizunei erantzuten. Etxeko aziendarekin ha-
maika bider sendaketan aritu behar izanak, zein belar urez gaisoal-
diak arinduz, zein hezurak osatuz, zein zauriak sendatuz... gizakien
gaisotasunen tratamendurako ere trebetasuna eskaini dio. Aski eza-
guna da nola petrikilo, barbero eta erdi sorgin askok, animaliekin egin
ditzuten beren lehen saioak, nola animaliak sendatuz ikasi duten ber-
ren langintza. Horretaz aparte, baserrietako haurrek animaliei begira-
tuz ikasi izan dituzte gorputzaren prozesu fisiologiko asko, batez ere
pertonengan itsusiak edo tabuak jo izan diren prozesuak (sexuarekin
zerikusia daukaten gaiak batipat). Ildo honetan, Orixek ardi baten
haurgintza deskribatzen digu:

“Ardi gaisoa, neke ta neke
alperretan indar-aldi.
Argira-naiak ez du zorrotik
besoa baizik agiri.
Burua oker ote-daukanean,
ote dan gorputzez aundi,
ba du kezkarik, baiña aundiena
mugan utzi dun Garazi.

Bien tartean an beste batek
neke-bage egin du umea;
udazkenean ala jaiki oi
da sagar umo-alea.
Artzai berriek nola dakite
umagintzako legea?
Bein edo bitan ikusi arren,
ardi izanak du antzea.

Beatzak âlbait legun sartuaz
ukitu dio burua;
ez dakar oker —besoengandik
apur bat atzeratua—;
besoetatik barnera bultzaz
berêla du zuzendua;
alaz guziaz, erdigite au
ba liteke luzatua.

Artaldean dan ardi ñoena
dalarik, axuria aundi;
lanak ba ditu! laguntzen dio
daginean indarraldi.
Oinbesterekin ordua aurrera,
urbildu da bazkal-aldi;
burua noizbait atera du, ta
an da guziaz atzeta” (*Eusk.* 200)

1.5. Belarrekoan

Belar lanetatik sorturiko sega apustuaren barnean, Orixek gaitz baten deskribapen irrigarria egiten digu. Beherakoaz ari gara. Prozesu fisiologikoetan, alde handiz, komikoenak hustuketarekin edo sexuarekin zerikusia dutenak izan dira, tabutik eta ezkutuko girotik oso hurbil bait dabilta. Eta sexuarena oso tabua denean, besteak are eta indar irrieragile handiagoa hartzen du.

Sega apustuan gaude, beraz. Eta apustularietako bati oilo saldaren izenean oilo-lokaren salda eman diote. Esaten zaigunez, hori bezalako aringarririk ez omen dago, eta apustulari horri egundoko behar-akoa sortzen dio, eta hor ibili behar uneoro sega utzi eta ezkutatu; azkenean galtzetan eginez segitzen du jokatzeko apustua. Hona hemen zenbait zati:

(...)

Laisterka Manex, ezker eskuaz
estutzen zula sabela,
zuzen-zuzenik urrutirantza,
naski galtzak lasatzera.

(...)

Berriro, ordea, otsegin zio
ekaitz-aizeak barrendik.

Lênego ostotsak bigarrena dik;
asi dik berriro dantza.

Utzi dik sega. Larraundar oiek:

'Ba dik bigarren arraultza'

(...)

Uste baiño lén samurtzen zaiok

irugarrenez zorroa;

baiña... asmatu dik —bestela bortxaz

dema galtzera baitoa—

galtzetan egin; 'bide, eldu dena;

zertako dugu zilhoa?

Orduz geroztik esana digu:

'Eldu den eran badoa' (*Eusk.*, 271-2).

Belarketarik handienak eguraldi beroarekin egiten dira, eta eguraldi berotan sugerriak arrakatsu bilakatzen dira belarrartean. Eta zein dira herriaren erremedioak, medikuntzaren antidotoak falta direnean? Oilasko ipurdiak dira Orixek idazten digun errezeta. Mikel Eleder, segan ari zela, sugeak ziztatua izan da behatz txikian. Edena

gorputz osora hedatu baino lehen, Gerrieder erremedioa prestatzera doa abaila batean.

"Beatxingarra du ziztatua
ermamiaren ondotik;
aundituxea dun arren, aisa
sartu diteke zulotik.
Txuringak ez du, lènen-arraultza
egitean dun esturik;
beatz ark ez du ateratzean
ekarriko odol-zantzurik.

Oilo nagi bat aizeak joa,
erdi-bizi zegoana,
saiaagarritzat aurrena ar dute
xurga dezaion edena.
Karaka aurretik, xurrua atzetik,
edoski nai dio dena...
Pozoiak berak galduaz,
ez balio eragin azkena.

Oso gorri ez bazeukan ere
zurbildu zaio galdorra;
ubeldu gero; azkenik beztu
geldi delarik min-sorra.
Zabal-estutzez atertu zaio
ipurteste xurgakorra;
lèn ibiltzeko gogor zegona,
oso geldi da il-gogorra.

Berantu bage jarri diote
oillasko galdor gorria;
xurga ta xurga, nekezagorik
biurtu zaio zuria;
ubeldu gero; azkenik beztu;
isildu da karraisia;
txuringa aspertu zaion bezala
egin emengo aldia.

Beste egaztia berri-berriro.
Ipur-goseago dirudi;
oni luzego besteai baiño
irauten galdorrek gorri.
Nonbait aituaz ari zitzaion
eden zitala Mikeli.
Il bear eta ezin il... noizbait
ordua zaio etorri.

Xurga ta xurga, suge pozoirik
ez du urrengoak arkitzen;
galdorra berdin, karaka bizkor
egag bizi dardaratzen.

Aldi batean, aläre, egonik
pitsik ere gorde ez diten
bere esku utzita, moxorro-billa
atarira da ateratzen.

(...)

azken oilloak ez du bildurrik
beatz gaisoak ezago.

Izardi berri. Odolak lëngo
kolore ederra aurpegian..." (*Eusk.* 276-280)

Azpimarratzekoa da mutila bere onera etortzearen deskribapena; zaila da horren hitz gutxitan horrelako fotografia egitea. Pasadizo guztian koloreak nagusi dira, zein Mikelen, zein oilaskoen bilakaera erakusteko; Mikelen aurpegiaren zurbila, Mikelen aurpegiaren gorria; oilaskoen gandorraren gorria, ubela, beltza..., irudi bitxia benetan. Pasarte honetan Orixek erakusten duen plastizitatea harrigarria da benetan.

1.6. Ezteiondo

Liburuaren azken aldera, Mikel eta Gerriederren ezteiak ospatzen dira. Zati horretan badira osasunari buruzko gauza bitxiak. Hasteko, zigorrezko gaitzak dei ditzakegunei ekingo diegu. Gaur egun, zientziak gaitz gehienen jatorri fisikoa aztertua daukala esan dezakegu, nahiz beste jatorri batzuk aldarrikatzen dituzten ikerlarien kopurua gero eta handiagoa izan. Pentsakera herrikoian gaitzen inguruan izpiritu eta horrelako indarrak ikusten dira; eta kristau ikuspegiak berak ez du duseztatu jarrera hori. Ildo horretan, zenbait gaitz izpiritu gaiztoengandik (edo zintzoengandik) datorren zigor edo mendekutzat hartua izan da; izpiritu horien ordez, kristautasunak jainkoa eta deabrua sartu ditu, baina mekanismoa berbera dela esan genezake. Denok ezagutzen ditugu horri buruzko istorioak: birao egiteagatik hildakoak, deabruagatik gaisotutakoak, lizunkeriagatik gaitz kenezinak harrapatutakoak, igandea edo ospakizunak ez betetzeagatik gertatutako istripu eta galerak, sorginen begikoak eta horren kontrako errezoak... Orixek, barau eguna hausteagatik koko bati (Nafarroako Erriberako bati) gertatutakoa adierazten digu:

"Ezin isildu, koko bati zer
gerta zitzaion beñola:
Eliz Amaren barau-legeaz
ez omen a'ri axola;
"San Matio'ren barau-eguna
ardantzeraiño" ziola,
ale bat maxiz sartu-orduko
bertan koka zitzaiola.

Eriotz arek dardara zizun
koko ta malkor-erriko.
Andik aurrera baraurik iñork
ez zun nola nai utziko.
Sori-egunez ere mâstian
oroitzen ziran aldiko,
lênen-alea "Aitaren"ekin
Zimurriok zun asiko" (*Eusk.* 335).

Alderantziz, osasuna mantentzeko, otoitzari leku garrantzizkoa eskaintzen zaio. Kristautasunarekin galdu dira izadiko izpirituak baketzeko egiten ziren errito gehienak, batez ere odolezko sakrifizioak; hala ere, hizkuntzak gorde izan ditu, fosil antzo, esaera, lelo, formula eta horrelakoak, izpiritu gaiztoak bidali eta mesedegarriak inguratzeko eginkizuna zutenak. Kristautasunak, formula horiek guztiak ezin izan ditu ezkutaerazi, baina lortu du otoitza lehen mailan jartzea behintzat.

Horretaz aparte, osasunarekiko herri tradizioak lekuari berebiziko garrantzia eman izan dio. Leku batzuk besteak baino osasungarri-gotzat jo izan dira: egutera ospelaren aurrean, gaikaldea zokoaren aurrean, eta abar. Eta guzti horretan zuhaizpeak, itzaletan edo babe-sean atsedena hartzeko erabiliak, egundoko garrantzia izan du. In-txaurrondoaren azpian ez omen da atsedetik hartu behar, ez izan nonbait osasungarri. Fago eta harizpeak, berriz, erabat osasungarri-tzat jotzen dira. Orixek basoaren zurrumurru finari gorputzaren muin ezkutuenak alaitzeko indar osasungarria aitortzen dio:

"Gogora zaie baso-zugatzen
erabateko surmurra;
axalagoa dala (itsasokoa baino, alegia), alaitzen du
gorputz, odol, zain, ezurra.
Bein, pagopean artzai zegola
Elederri lo lapurra (...)" (*Eusk.* 338).

1.7. Herio

Aipatu dugu gorago oilaskoen heriotzaren deskribapena. Gizakiei buruz, beherakadak, zurbiltzeak, ahultzeak, gaisotzeak, eta istripuzko

heriotzen bat ere hor joan da. Baina herio indarraren presentziaren deskribapena (ia pertsonifikatua) amonaren heriotzarekin adieraziko digu Orixek. Hala ere, horra jo aurretik, bada pasadizo bat, estropadei buruz ari denean, non gorputzaren akidura, indarrak erabat hustutzeak sortzen duen herio antzeko hori, maisuki deskribatzen duen Orixek. Arraunlari akituen gorpuzkerak deskribatzerakoan egundoko plastizitatea eta adierazpen indarra lortzen duela Orixek esan dezakegu. Aipatzekoa da, halaber, heriotzaren hain antzeko den konorte galtzea; arraunlari bati gertatzen zaio, ahalegin ikaragarri haren ondoren, eta "min zuria" duela diosku Orixek.

"Zerura arraunak jaso bezala,
erori buruz ertzera
—asuri jαιο berriak ala
lepoa zintzil lurrera—;
gizagaiso bat buruz kanpora
jan ez duna botatzera;
beste bat, biguin burua artzeko,
beso biak gurutzeraz.

Bekaiñak dardar, buruan ostots (eta kanpo aldeko
deskribapenetik, barnekora pasatzen da Orixe)
begietan —naiz itxita—
eraztun ori-gorria dir dir,
dirudiela tximista.
Biotz-pilpirak belarrietan
atera nai du gaindizka.
Beso ta gorputz ikara daude.
Geroago... lotsaren zizta.

Getariarrak zuti.. geienak;
batek illaren taiua.
Aizka bat bide geigo balute,
zut eramango burua;
aizka bat lênik geldi balira,
berdin eror aunatua;
ustek eusten; naiak âl eman;
irabazteak, gar-sua.

Min zuria arek, denen ikara;
bidean ez izana poz;
—patroiak mutil bat bota zizun
saioan izan zulakoz—;
larrua zurbil, ezpaiñak ubel,
zaiñetan ematen du otz...
Arek lagunuen arretea bear
ta an ditu guziak gogoz" (*Eusk.* 351).

Aurrera eginez, esan dugu nola heriotzaren deskribapenik osatuen Garaziren amonarenekin eskaintzen digun Orixek. Inguruko izadian ere badira seinaleak:

"Gerriederren etxe aretan
Erio zebillen urbil;
aize zorrotza bial aurretik
bera atzetik mozorroz bil.
Eztaiondotik itzultzerako,
amatxi ogean umil
anderrai-minez, atzeman zuten,
burua zur, ez il, bai il" (*Eusk.* 358).

Haizeteak, ekaitzak, euriteak, herioren iragarletzat hartu izan ditu herriak. Pentsamendu honen azpian jokabide analogikoa argi ageritzen zaigu; ahozko kulturen bizi diren gizarteek horrelako ikuspegiak gorde izan dituzte; izadia eta gizakia korrespondentzia harreman estuan ikusi izan dituzte; beraz, ez da harritzekoa norbait jaiotzean, zerruan edo lurrean seinaleak sortzea, eta berdin heriotzeko orduan, eta berdin bizitzako beste une garrantzitsuetan. Eta ikuspegi hori kristautasunak oso ondo malgutu eta irentsi du bere barnean, zeren, Jesus-engandik hasi eta santu anitzekin jarraituz, haiekiko zero eta lurretako seinaleak etengabekoak izan bait dira.

Gainera, Herioa, ia pertsonifikaturiko errekurtsio poetikoa bilakatu du Orixek. Ertaroan indar handia izan zuen antzerkian eta literatura osoan, hala arlo herrikoian, nola landuan; nor ez du ezagutzen segadun hezurdura hura, estalki beltzarekin?

Eta heriotzaren eragile, gaitz bat: anderrai-mina edo pleuresia. Ez gaitz hain larria. Zerbait behar hiltzeko, eta hura egokitu. Alegia, gorputz zaharrak, berea amaitu duenean, edozein aitzaki hartzen du bere eginkizunari azkena emateko.

"(...)
Ogean ez zun egun bat egin
erditzekotan besterik.
Igarri zion ordukoan, ba
zoala mundu ontatik" (*Eusk.* 358).

Eta honela adierazten digu Orixek heriotz horren prozesua:

"As-nekez itzik ezin egin ta
indarka aziaz bularra..."

(...)
 Il-ta bezala, burua makur
 eginik indarraldia,
 arnasik ote, urbil zaizko, ote
 biotz-pilpira geldia.
 Gero, begi itxiz, esnai ta ametsen
 tarteko dan marmaria.
 Azkenik, 'oiñik ez dut sumatzen';
 anima zun gora asia.

(...)
 Alako batez, dardaraldi bat,
 emanik azken hitz,
 aurpegia alai geldi zitzaion
 bi ezpaiñetan par-murriz.

Bi malko oikorik ez zun aurtiki..." (Eusk. 359).

Azken lerro honekin, Orixek heriotz horren betetasuna azpimarratzen duela dirudi. Ohizko izan nonbait hiltzean bi malko ateratzea; baina, halako bizitza betea izandako amonari, halako heriotz betea egokitzen, eta irribarrea gailentzen da harengan, eta hori guztia Orixe malkoen kontrajarren horrekin indarturik uzten du.

2. SORGINKERIAK

Sorginkeria kontuetan Orixe eskuzabal agertzen da herriaren sineskizunekin. Herri xumearen kontuak dira horiek, eta ez dute benetako garrantzirik; Orixek ume kontutzat hartzen ditu (erregeak edo ma-muak direna sinestea bezala), eta ez die aitortzen benetako indarririk; beraz, kalte egiteko indarra ere ezin izan haiengan batere berezia.

"Sorgiñak, diot. Ogenik ez da
 siñestuz oiek dirana:
 erriak dio, izena dunak
 ba dula, nai t'ez izana.
 Etzuten, naski, eskubiderik
 odei ta tximistengana.
 Erri xumeak siñesten zizun
 ikaraz, aien esana" (Eusk. 224).

Hala ere, Orixeren testuak zalantza zutik uzten du. Sorginak badi-rena, *Euskaldunak* poemako errealitatean argi dago badirena; eta goiko bertsoan hodei eta tximistekiko eskubiderik ez zutela esaten ba-da ere, hurrenagoko bertso batzutan beste zerbait ikusiko da.

Sorgin kontuetan, ordea, iluntasuna eta 'omen'-keria da nagusi; zalantza, gauza jakinik ez, zeozer badela.

"Ote-dan omen-dala', gauza jakinik ez;
Elizari iru bira zitiola gauzez.
Azkeneko birundan, sorgiñek dutenez,
Akelarre-mendira eraman, esanez:" (Eusk. 243)

Eta sorgin seinaleak ere ematen zaizkigu jakitera, sorgin baldarraren seinale oraingo hau:

"...neskak orein bat dula besape txokoan...
Ortaz ez daitekela trebe sorgingoan" (Eusk. 243).

Eta sorgintzearen nondik norakoren bat ere bai:

—"Bataioan 'Credo'-a oker esan eta,
besotako gaisoa sorgintzen omen-da" (Eusk. 253).

Sorginen kontra baditu herriak bere erremedioak. Hor nahasten dira kristautasuna eta izadiaren indarrekiko lotura, hor nahasten dira baratxuriak eta ur bedeinkatua, gurutzeak eta elorria.

"Atean bi aldetan jartzen dute elorri
(...)
Bedeinkatu ditute gurutzak Mezetan,
ostots-aurka jartzeko alorren mugetan
(ostotsaren erruduntzat sorginak jo ohi dira sarri; Eusk. 256).

Hala ere, liburu guztian sorginkeria gaiari buruz pasarterik esan-guratsuena "sorginkeria" izenekoa aurki dezakegu. Hor sorginkeria-
ren zenbait alde erakusten zaizkigu. Baina, Orixek argi eta garbi utzi
nahi du, indar horiek, baleude ere, elizazko indarrak baino askoz ahu-
lagoak direla. Orixek ez du ateratzen, ez, zientzia, sorgin kontuak lur-
peratzeko, fedea baizik; fedea du azken hitza.

Goazen, ordea, Orixek eskaintzen digun zenbait bitxikeria ikuste-
ra. Bat sorgina den edo ez den jakiteko, herriko apezak froga bat egi-
ten du, ume batek gaiztakeria egingo lukeen gisan: ikusi nahi du amo-
nari ikasitako amarruak ba ote duen eraginik, eta uzten du elizako
liburua irekirik. Eta Katalin sorgina han geratzen da kanpora irten
ezinik, hariak eta sorginak eliz-mutilari meza liburua ixteko esaten
dion arte.

"Esana baita, Liburu ori
zabalik utzi baledi,
sorgin biurtu dagon andreak
ez dula aldegiten andi" (Eusk. 293).

Sorginen beste ezaugarri bat janariekin egiten dituzten nahasketak dira, zikinkeria ere urrun ez dutelarik.

(...)
deabrûk ere ez luke jakiñen
zertaz egin dun basia.
Gatz, piper, ozpin, ardagazi ta
tipula-buruz josia;
soilik palta da —ark baititu
sorgiñak— baratzuria.

(...)
ikatz eta kez, kedar eta autsez,
biziro mindutakoaz..." (Eusk. 294-5).

Eta horrelako ezaugarrien artean, gertatuko den gauzarik esanahikorrena Mari Txindokiren (sorginen erregina hau) eta apezaren arteko lehia izango da. Esanahi sinboliko garbia dago hor, fedea sorginkeria handienen gainetik geratzen bait da.

Kontua da, Katalin Txindokira doala bere erreginarengana, eta hau, hodeien jabe bihurturik, berealdiko ekaitza sortzera doala, larrairean ari diren nekazarien kaltetan. Apeza, bazkalondoko lokuluskan, lasai dago; neskameak esnatzen du. Mari Txindoki hor dator egundoko ahalegina eta boterea erabiliz, eta apeza, erdilotan, ohetik jaikita sorgin hori gainditzera doa: haur jolasa berarentzat. Kontrajarpen horrekin Orixek mezu ideologikoa oso indarturik uzten du bere testuan; gorago esan dugun bezala, fededun jantziarentzat ume kontuak dira horiek.

Apezak ere baditu bere errezoak sorginen aurka eta berehala geldituko ditu hodeiak:

"*Ante, post, supra, dextra, sinistra,*
zebiltzaten odeieri,
aldegizute —apaizak die—
utzirik deabrukeri.
Mari Txindoki ta aren neskame
zeraten sorgin beltzeri,
sasi-azpira bil zaitzetzela,
diozuet guzieri"

(...)
Mari Txindokik ezin geiago
bere zaldirik aurrera;
aiton-amonen ezpainenetik
alako otoitzak atera...

Odeiak dio: —Non sartuko naiz?"
Apezak: —Sar adi emen.
Txinela airean botatzen du, ta
odeia sartzen da barnên.
Erdi-odeia suntsitu eta
garbi eguzkia agertzen.
Baztar-odeiak xirpil ta xarpil
iparrak ditu garbitzen" (*Eusk.* 305).

Sorginen kontu guzti hau erakutsi nahi izan dugu, ikusteko nola Orixek tratatzen dituen bere poeman izadiko indarrak eta zein maila-taraino eramaten duen gai hori (ekaitzekiko eragina adierazteraino, alegia), ikusi bait dugu nola hasera haseratik, osasun kontuak izadiko indarrekin eta jokabide majikoekin lotura estuan agertzen zaizkigun.

SORKUNTZA